

COMMISSION ROYALE DES MONUMENTS ET DES SITES
KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Brussel Stedenbouw en Erfgoed
Directie Cultureel Erfgoed
De Heer Thierry WAUTERS
Directeur
Kunstberg 10-13
B - 1000 BRUSSEL

Brussel, 17/04/2024

O/Ref. : AND20161_723_PREA
Beh. : G. Meyfroots
U/Ref. : 2003-0081/01/2023-558PR
Corr: E. de Sart

**ANDERLECHT. Edmond Rostandstraat 59-63 / Scheutlaan 155 -
Voormalige medailleateliers Fisch (arch. A. Pompe, 1936 / P. De
Leener, 1952)**
(= totaliteit van de medaillefabriek als monument ingeschreven op de
bewaarijst, met inbegrip van de voortuin, de omheining en het
meubilair dat integrerend deel uitmaakt van het goed)
**VOORAFGAAND ADVIES : Restauratie, renovatie, aanpassing en
herbestemming van de volledige site - voorontwerp en waardebeoordeling**

Mijnheer de Directeur,

In antwoord op uw brief van 02/04/2024, sturen wij u het advies dat onze Commissie over bovengenoemd onderwerp uitgebracht heeft tijdens haar vergadering van 03/04/2024.

Het besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 25/05/2022 schrijft in op de bewaarijst als monument de medaillefabriek Fisch gelegen aan de E. Rostandstraat 59-61 en de Scheutlaan 155-161 te Anderlecht. Zijn ingeschreven op de bewaarijst : de totaliteit van de medaillefabriek met inbegrip van de voortuin en de omheining en het meubilair dat integrerend deel uitmaakt van het goed.

*Oorspronkelijke en huidige gevel aan de E. Rostandstraat en bestaande gevel aan de Scheutlaan
(© Brugis en © Google Streetview)*

De maatschappij Fisch, een familiebedrijf opgericht in 1853, maakt sinds vijf generaties medailles. In 1937 vestigde het bedrijf zich te Anderlecht, op een doorlopend perceel tussen de E. Rostandstraat en de Scheutlaan. De architect van dit nieuwe gebouw was Antoine Pompe (1873-1980). Deze medaillefabriek neemt in het oeuvre van Pompe een bijzondere plaats in, omdat het een van de zeldzame fabrieken was die hij ontwierp¹. De architect slaagde erin om deze kleinschalige industriële vestiging op ingenieuze wijze in de bestaande woonbuurt te integreren.

¹ Zie de bijlage van het besluit ter inschrijving op de bewaarijst van 25/05/2022. De toewijzing aan Pompe is gestoeld op de door hem gesigeneerde plannen die worden bewaard in het AAM – zie ook de studie die in opdracht van de KCML werd uitgevoerd door het AAM (*Antoine Pompe, Oeuvres dans la Région de Bruxelles-Capitale. Etude AAM/E. Hennaut et L. Liesens, 2009-2010*) en geraadpleegd kan worden in het documentatiecentrum van Urban

Op 09/12/2022 vond een projectvergadering plaats over een schetsontwerp met het oog op de mogelijke herbestemming van de gebouwen tot woningen en kantoren. De Commissie nam tijdens haar zitting van 11/01/2023 een standpunt in over het voorbereidende document dat overgemaakt werd met het oog op deze projectvergadering. Om dit voorontwerp en de impact ervan op het erfgoed te kunnen beoordelen vroeg ze een inventaris van de waardevolle erfgoedelementen op te maken samen met een waardenbepaling van de site (gevels en interieur), en deze documenten in een voorbereidende fase over maken aan de DCE met het oog op een principeadvies. In dat verband achtte ze het ook nuttig de site te kunnen bezoeken.

De voorliggende aanvraag tot principeadvies werd overgemaakt door de DPC volgend op een bezoek ter plaatse in aanwezigheid van de DCE en van de KCML op 11/03/2024. Naast de waardenstelling die in juni 2023 werd opgesteld op vraag van de ontwerpers, betreft die aanvraag het schetsontwerp zoals het werd voorgesteld tijdens de projectvergadering van 2022.

Het voorontwerp betreft de herbestemming van het volledige complex tot kantoren en woningen : de inrichting van aantal woningen in het gebouw aan de kant van de E. Rostandstraat (voormalige kantoor- en expositieruimten en de directeurswoning) alsook in de ruimten rond de binnenkoer, en de inrichting van kantoren (co-working) in de voormalige ateliers.

Axonometrieën van de voorgestelde afbraakwerken en ophogingen (grafische documenten uit het schetsontwerp)

In dit stadium zijn de voornaamste ‘zware’ ingrepen op het gevrijwaarde complex:

- de verhoging van het hoofdgebouw kant Rostandstraat met twee bouwlagen, van het L-vormig volume rond de binnenkoer met één bouwlaag en van het gebouw parallel aan de Scheutlaan met één bouwlaag;
- de ontmanteling van een deel van de dakbedekking van de grote atelierhal, met behoud van de metalen spanten, om een nieuwe open ruimte te creëren;
- de afbraak van bijgebouwen in het binnengebied;
- de herinrichting en opdeling van de ruimten, voornamelijk in het gebouw aan de Rostandstraat voor de herbestemming tot verschillende woonentiteiten; de bestaande trappen(huizen) blijven daarbij bewaard.

Vorst is ook reeds sprake van een aantal ingrepen die men op de gevels wil uitvoeren (meegedeeld tijdens het plaatsbezoek en dus niet allemaal afleesbaar uit de aangeleverde documenten), zoals de vervanging/aanpassing van ramen met o.a. de plaatsing van heldere beglazing in plaats van het bestaande figuurglas.

De waardenstelling omvat een beknopte historiek en een beschrijving van het geheel evenals een typologische inventaris van verschillende bouwelementen- en onderdelen (schrijnwerk, trappen, vloerbekledingen, constructie-elementen). Het document geeft ook enkele indicaties m.b.t. het vast meubilair en het originele kleurgebruik. De waardenstelling gaat dieper in op de verschillende erfgoedwaarden van het geheel en geeft een synthetisch overzicht op plan van de waardenclassificatie

Dit aanvullend onderzoek alsook de hoger genoemde KCML/AAM-studie moeten geïntegreerd worden in het toekomstige vergunningsdossier. Die studie geeft trouwens reeds een aantal antwoorden op vragen die de waardenstelling open laat, en sluit bepaalde twijfelpunten uit zoals de toewijzing van het gebouw aan Antoine Pompe, of nog bepaalde informatie over de latere evolutie van het gebouw (bijvoorbeeld de raamverdeling van de gevel aan de Scheutlaan).

De KCML vraagt daarbij bijzondere aandacht te besteden aan de wijze waarop Antoine Pompe de verschillende entiteiten van het complex wist te integreren. Hij organiseerde de verschillende functies onder de vorm van een architecturale wandeling die op subtiële wijze gebruik maakt van kleine niveauverschillen, achteruitgeschoven deuropeningen, mat en doorzichtige glazen wanden, specifiek kleurgebruik volgens de functie van de betreffende ruimtes, enz. Op erfgoedvlak vormt het concept van dit parcours een van de kernwaarden van het pand, dat in het ontwerp leesbaar moet blijven en dit mee moet sturen.

Hoewel dit aspect beknopt wordt aangehaald in de waardenstelling, is het nog onvoldoende uitgewerkt en beperkt de inleidende studie zich nog te veel tot het oplijsten van aparte onderdelen zonder de samenhang ervan te benadrukken.

Daarnaast vertoont de huidige waardenstelling op bepaalde punten ook een gebrek aan nuance en zijn bepaalde van de toegekende waarden volgens de KCML niet helemaal accuraat, met name betreffende volgende punten:

- Het document vermeldt voor de fraaie inkomhal aan de Rostandstraat een “lage erfgoedwaarde”. Volgens de KCML is dit niet het geval en is de inkomhal erg kwalitatief zowel qua ruimtebeleving als qua materiaalgebruik. De toegekende waarde is ook enigszins in tegenspraak met de beschrijving van deze ruimte : *“Hoewel het eigenlijk een doorgang is, heeft het de aanblik van een binnenruimte, met de granito-plint, het doorkijk bandraam en de beglaasde deur. Door deze bijzondere manier van binnenkomen, via de dubbele beglaasde deur aan de zijkant, heeft het wat weg van de scenografie van de 18de -eeuwse stadspaleizen met doorgang naar koetshuis.”*
- Aan het atelier en de binnenkoer wordt een “matige erfgoedwaarde” toegekend. Deze stelling is erg vereenvoudigd en gaat onder meer voorbij aan het specifieke kleurgebruik van de bouwonderdelen. In het atelier, voorzien van een mezzanine, zijn de bouwonderdelen uitgevoerd in een karakteristieke groene kleur met verschillende nuances en schakeringen, overeenkomstig hun al dan niet dragende functie. De gele kleur werd door Pompe dan weer voorbehouden aan de elementen die in relatie staan tot de productieactiviteiten.
- De voortuin aan de Rostandstraat zou geen erfgoedwaarde bekleden. Samen met het afsluitingsmuurtje dat een “redelijke erfgoedwaarde” wordt toebedeeld, maakt de voortuin wel degelijk integraal deel uit van de compositie en stedenbouwkundige integratie, zoals valt af te lezen uit de historische foto’s.

Het meubilair komt slechts zijdelings aan bod. De KCML vraagt te preciseren welk meubilair aan Pompe kan worden toegeschreven en dus is opgenomen op de bewaarlijst. Hiermee zal in het uiteindelijke project rekening moeten worden gehouden³. Uiteraard is het aanbevolen om ook andere relevante elementen, die een getuigenis vormen van de oorspronkelijke functie van het gebouw in situ te behouden, wat een meerwaarde voor de herbestemming zou betekenen.

Hoewel de machines niet opgenomen zijn in de vrijwaringsmaatregel, vraagt de KCML ook daarvan de waardenbepaling op te maken, eventueel in samenspraak met gespecialiseerde instellingen (zoals La Fonderie, Etwie, KBR, Industriemuseum, ...), om het belang van de bestaande machines in een ruimere context te duiden. De KCML kan begrijpen dat niet alle machines kunnen behouden blijven in het uiteindelijke ontwerp, maar vraagt duidelijk aan te geven welke (technische, erfgoed-) criteria men zal hanteren bij de uiteindelijke selectie.

---

³ Zie ook : M. Culot, e.a., Architectes et décorateurs belges, 1920-1930, Civa, 2023.

Voor wat betreft de besluitvorming en evaluatie van de impact van het project die in het document van de waardenstelling aan bod komen, formuleert de KCML ook een aantal bedenkingen/opmerkingen (zie verder in de onderstaande analyse van het project).

Schetsontwerp

De KCML formuleert volgend advies over het voorliggende schetsontwerp. Haar advies beperkt zich tot de grote lijnen van het ontwerp, in zoverre de ingrepen reeds afgelezen kunnen worden uit de documenten en beoordeeld kunnen worden op hun impact op de erfgoedwaarde van de verschillende ruimten en bouw- of afwerkingselementen. Niet alle aspecten van het toekomstige project kunnen in dit advies aan bod komen, omdat deze vaak nog te vaag of onvoldoende afleesbaar zijn uit de beschikbare documenten. Dit betekent echter niet dat deze aspecten reeds goedgekeurd zouden zijn.

. Ophogingen

Axonometrie en opstanden opgenomen in het schetsontwerp

Het schetsontwerp voorziet aan de zijde van de E. Rostandstraat een ophoging met twee bouwlagen van het middendeel en met één bouwlaag boven de lagere linkerzijtraveeën en de latere uitbreiding. Aan de zijde van de Scheutlaan voorziet men één bouwlaag over de hele breedte van het volume aan de straatkant en in het binnengebied met één bouwlaag op L-vormig volume aan binnenkoer.

Cf. Waardenstelling

*“De gevel aan de E. Rostandstraat is al een samenstelling van verschillende architecten. De latere toevoeging is daarbij subtiel gebeurd, met oog voor het materiaal en de volumetrie van het origineel. De naastliggende panden zijn hoger, waardoor het verhogen haalbaar lijkt. **Ons lijkt het niet ondenkbaar deze gevel te verhogen, als daarbij het aspect van de driedeling (zij-midden) behouden blijft, de bestaande ritmiek wordt gerespecteerd en zich duidelijk aftekent van het bestaande materiaal, maar hiermee in dialoog gaat.***

*Langs de kant van de Scheutlaan lijkt ons dit moeilijker en ook niet aangewezen: het naastliggende pand langs linkerzijde heeft nog een verhoogde verdieping, maar deze is teruggetrokken van de gezamenlijke perceelsgrens. Het naastliggende pand langs de rechterzijde heeft een dakterras dat een kleine meter lager ligt dan de dakrand van de gevel van het atelier. **Vermits een verhoging van de FISCH-gevel over de volledige breedte zou moeten gebeuren, naar inspiratie van de bestaande, lijkt ons dit hier niet aangewezen. De impact op de gevel en het straatbeeld lijkt ons te groot”***

De KCML brengt ongunstig advies uit over de ophoging van de gevel aan de E. Rostandstraat. Architect A. Pompe ontwierp hier een karakteristieke en uitgebalanceerde gevel, die goed geïntegreerd is in het gevelfront maar tegelijk subtiel de aandacht trekt. De voorgestelde optopping zou de proporties van deze gevel wijzigen en zijn subtiele integratie in het gevelfront aantasten, wat op erfgoedvlak niet aanvaardbaar zou zijn. Op dit punt is de waardenstelling volgens de KCML niet adequaat en moet ze worden bijgesteld.

Daarentegen zou een (subtiele) verhoging volgens de Commissie wel verenigbaar kunnen zijn met de compositie van de meer geometrisch opgebouwde gevel aan de Scheutlaan (uit overleg tijdens het bezoek bleek deze ophoging echter niet meer aan de orde).

Meer algemeen, zoals geïllustreerd door de aangeleverde axonometrieën, zouden de voorgestelde ophogingen een verdichting van de bebouwing veroorzaken, en het uitzicht en de leefbaarheid van de achterliggende ruimtes niet ten goede komen. Het sterk beglaasd karakter van de voorgestelde verhogingen roept eveneens vragen op naar uitzicht, integratie en privacy.

Samengevat vraagt de Commissie om de impact van de eventuele toevoegingen te herbekijken in functie van de erfgoedwaarde en de ruimtelijke kwaliteiten van het geheel, en van de belevingswaarde van de verschillende bouwonderdelen, ook wat betreft het binnengebied en de koer, en de ingrepen toe te lichten in functie van het programma.

. Inrichting tot woningen van de vleugel aan de E. Rostandstraat

Voorgestelde planindeling van de gelijkvloerse verdieping

Het voorgestelde programma met woningen leidt tot een volledige hertekening van de planindeling van de betreffende vleugel, met name op het gelijkvloers.

*De waardenstelling kent aan deze ruimte nochtans een 'hoge erfgoedwaarde' toe :
"Door zijn rijkelijke uitwerking en het overvloedige binnenvallende zijdelingse licht is het een heel uitnodigende ruimte. Op vloer en plinten wordt het grijze granito doorgetrokken van de overdekte inkom. De lengte van de gang wordt gebroken door een lijnenspel in zwarte, kleine mozaïektegels. Pas bij het betreden van deze gang, valt op hoe ver doorgedreven de detaillering is. Zo is de overgang tussen plafond en wand subtiel vormgegeven door een zachte welving. Ook de hoek van de gang is door Pompe* optisch slanker gemaakt door een gelijkaardige afronding"*

Ook de (ruimtelijke) kwaliteiten van andere kantoorruimten (gekwalificeerd als ruimten met een 'redelijke erfgoedwaarde' worden beschreven in het document. De waardenstellig pleit er ook voor het figuurglas zoveel mogelijk te behouden, eventueel in combinatie met helder glas in de woningen en zeker ook het glas-in-lood volledig te behouden.

De Commissie onderschrijft de waardenstelling op dit punt volledig, maar stelt vast dat het schetsontwerp hiermee in tegenspraak is. De voorgestelde opdeling van de gelijkvloerse verdieping impliceert dat de oorspronkelijke gang in de woningen zou worden geïntegreerd; de toegang tot de woningen zou gebeuren via de koetspoort en de binnenkoer. De inrichting tot woningen van dit niveau zou ook een impact hebben op het buitenschrijnwerk (en dus de gevel) met name door de vervanging van het figuurglas door helder glas (zichten, lichtinval).

Volgens de Commissie zijn deze ingrepen te intrusief en gaan ze ten koste van de architecturale kwaliteit van het oorspronkelijke ontwerp en van de eigenheid en doordachte planindeling van de voormalige

vestiging Fisch. Op erfgoedvlak is de voorgestelde inrichting van de gelijkvloerse verdieping dan ook niet aanvaardbaar en bovendien in tegenspraak is met het vrijwaringsbesluit.

De KCML vraagt de inrichting van de gelijkvloerse verdieping te herzien en daarbij de bestaande ruimtelijke organisatie en circulatie (de gang), alsook het binnenschrijnwerk, het meubilair van Pompe en de oorspronkelijke figuurbeglazing en originele interieurelementen en afwerkingen te behouden en tot hun recht kan laten komen.

Het huidige voorstel voor de herinrichting en het compartimenteren van dit niveau tot woningen lijkt in dat opzicht niet de meest aangewezen optie. Het is aangewezen om een te bestemming zoeken die beter verenigbaar is met de erfgoedwaarde van het pand. Tijdens het bezoek werd de mogelijkheid geopperd om het gelijkvloers van het gebouw kant Rostand te bestemmen als medische kabinetten. Dit (of een gelijkaardig) voorstel lijkt een meer valabele piste.

De inrichting van woningen op de verdieping lijkt minder problematisch aangezien hier minder waardevolle elementen aanwezig/bewaard zijn en reeds een woonbestemming bevatte.

. **Gedeeltelijke omvorming van het grote atelier tot buitenruimte**

Documenten uit het schetsontwerp

Volgens het ontwerp zou men een deel de dakbedekking (in niet waardevol plaatmateriaal) wegnemen om een nieuwe open ruimte te creëren; de metalen spanten blijven daarbij behouden.

Vooraleer dit voorstel te kunnen evalueren, vraagt de Commissie om dit luik van het ontwerp nog te verfijnen en zich daarbij te baseren op de conclusies van de waardenstelling die nog vervolledigd moet worden. In het huidige stadium roept het voorstel op erfgoedvlak roept onder meer volgende vragen op.

- Op welke wijze wordt de stabiliteit van de spanten verzekerd (weggehaalde windverbanden) en hoe worden deze elementen beschermd tegen de effecten van het buitenklimaat ?
- Hoe wordt deze nieuwe buitenruimte afgescheiden van de rest van de hal (articulatie buiten-binnenruimte) ?
- Hoe zal men de kenmerkende, nog bestaande interieurelementen behandelen zoals het pleisterwerk en de betonnen kolommen, de waardevolle scheidingswanden (beglaasde schrijnwerkgehlen, kantoortjes opzichter) en de kleine, karakteristieke elementen (vb. stortkokers, doorgeefluikje tussen de kantoren en de ateliers...)
- Welke machines blijven behouden en welke criteria zal men hanteren bij de uiteindelijke selectie ?

. **Slopen van bijgebouwen rond de koer/tuin**

Deze constructies worden als volgt geëvalueerd in de waardenstelling: *“Het nieuwe ontwerp wil lucht en buitenruimte geven aan de nieuwe bewoners. Grote meerwaarde voor de nieuwe functie zonder daarbij aan de eerder beschreven waarden te raken. De ramen in de noordelijke vleugel zijn volgens ons zonder waarde, deze aan de oostelijke vleugel hebben volgens ons wel een waarde. Die waarde*

zit evenwel grotendeels in de onderverdeling van de ramen; dit (deels) behouden zou voor ons de waarde niet verminderen.”

De Commissie deelt deze waardenstelling die ook wordt bevestigd door het vrijwaringsbesluit waarin deze delen niet specifiek omschreven worden.

Zij meent dat de sloop van deze bijgebouwen kan aanvaard worden. De vergroening van het binnenterrein is positief maar moet in balans zijn met het industriële karakter van de site en de leesbaarheid van de industriële gebouwen vrijwaren. Dit geldt ook voor het toevoegen van terrassen aan gevels op binnenkoer wat een impact zou kunnen hebben op de ruimtelijkheid en de kwaliteit van de binnenkoer (zie plan met functies OPM: deze terrassen zijn niet weergegeven op simulatietekening)

Tot slot vestigt de KCML de aandacht op volgende aspecten waarmee in de volgende stadia van het ontwerpproces rekening moet gehouden worden.

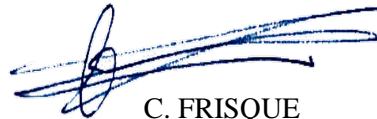
. De herbestemming vergt een grondig onderzoek naar het juiste evenwicht tussen het behoud van de erfgoedwaarden enerzijds en, anderzijds, het aanpassen van de bebouwing aan de normen inzake brandveiligheid, zichten en natuurlijke lichtinval... De integratie van deze aspecten en de speciale technieken in functie van de nieuwe bestemming moeten van in een vroeg stadium mee worden genomen in de uitwerking van het ontwerp.

. Het luik “restauratie” moet uitgediept worden met de nodige vooronderzoeken (naast een diepgaander historisch onderzoek zijn ook pathologisch onderzoek, materiaal-technische studies, enz. vereist) en nauwkeurige beschrijving van de restauratieopties. Het herstel en/of de reconstructie van bepaalde elementen en aspecten van de gebouwen in hun oorspronkelijke staat zou eveneens een meerwaarde bieden en in die zin overwogen moeten worden (bijv. kleurstellingen, oorspronkelijke indeling van de ramen van de gevel aan de Scheutlaan...).

Hoogachtend,

A. AUTENNE
Secretaris

C. FRISQUE
Wvd. Voorzitter

Kopie : edesart@urban.brussels ; jvandersmissen@urban.brussels ; restauratie@urban.brussels ; crms@urban.brussels ;